

PER NYSTRÖM

Gustav Vasa

Förespråkarna för den svenska nationaldagen har haft svårt att bestämma sig för vad det är för historiskt bemärkt händelse som ska motivera helgdagen den 6:e juni. Är det tillkomsten av 1809 års konstitution då kungamakten lämnade över makten till riksdagen? Eller är det Gustav Vasas kröning vid 1523 års riksdag som ska symbolisera nationen Sveriges tillblivelse? – Landet givet till folket av konungen.

Den svenska nationella historieskrivningen är en del av den borgerliga ideologin. Den tjänar bland annat till att skylta över klassmotsättningar som finns i vårt samhälle. Där faller nationaldagen in. Historiskrivningen är ständigt föremål för kamp mellan olika samhällsintressen.

Följande text av Per Nyströms skrevs ursprungligen för ett programblad på Stadsteatern i Göteborg 1975 vid uppsättningen av Strindbergs pjäs *Gustav Vasa*. När Nyström med breda penseldrag målar den internationella politiska situation som Gustav Vasa verkade i, reflekteras historiens ljus mot olika tidsplan och epoker – mot det tidiga femtonhundratalets handelskrig, mot den expansiva kolonialepoken som präglade pjäsförfattaren Strindberg och mot Nyströms sjuttital, med segerrik befrielsekamp i Indokina. Vi tror att återpubliceringen av texten i juni 2005 kastar ljuset vidare på vår tid och är ett hugg mot den storsulna asverigenationalismens historieskrivning som omgärdar nationaldagen.

Strindberg skrev Gustav Vasa 1899 under intryck av boernas frihetskamp. Boernas kamp mot det engelska imperiet avslöjade definitivt att imperialismen var utsugning och brutalitet. Att det gällde pengar, profiler och inget annat.

Imperialismens säregna kombination av affärer och politik, gudlighet och våld kom att bli det mönster på vilket Strindberg tecknade sitt drama.

För den bortskämda europeiska överklassen i Strindbergs samtid hade imperialismen varit det stora äventyret, Stanleys och Livingstones upptäckter, missionärernas offer och kolonialtjänstemännens patetiska ensamhet, besjungen av Kipling i böljande rytmer.

Nu var den slöjan borttryckt. Det blev känt att engelska och tyska finansintressen stötte hårt samman vid gruvorna i Transvaal. Tyska bankirmagnater satte pengar i händerna på boerna. De tyska politikerna med kejsaren i spetsen stödde boernas sak med en våldsamt propagandad: boerna – egentligen ganska hårdhudade holländska invandrare i Sydafrika – gjordes till ett frihet-

sälskande ädelt bondefolk.

I denna propaganda blev boernas ledare Paul Krüger en guds underman, en gammaltestamentlig patriark, hård som flinta, styvsint, förlitande på sig själv och på sin Gud, övertygad om att boerna var guds egendomsfolk.

Ännu slogs frihetsrörelserna obönhörligen ned av imperialisterna. Så även boerna, när England och Tyskland gjorde upp sinsemellan över deras huvuden.

Gustav Vasa är därför ett pessimistiskt och bloddrypande drama – ty ingen dager synes än. Det kalkylerande våldet och penningens makt formar obönhörligt människornas öden i dramat. Gustav Vasa får Paul Krügers gestalt. Lybeckaren Herman Israel blir en av imperialismens bankirer och vapenhandlare. Det hela blir en mardröm, där individuell botgöring slår slint mot händelsernas obehagliga gång.

Först vi – i vår tid – får uppleva att dagern kommer och att tiden ljusnar. Det är inte vår förtjänst. Förtjänsten tillkommer Kinas, Kambodjas och Vietnams folk som segrat över den amerikanska imperialismen.

Strindberg tvinnar in döden, lidandet och de mänskliga konflikterna i kraftspelet mellan dunkla ekonomiska och politiska intressen i 1500 talets historia. Som alltid – och så är det ännu i dag – ligger spelet på två plan: de initierades och offrens. För offren – det enkla folket – som inte kände mönstret i det väldiga kraftspelet utan bara förnam de destruktiva verkningarna såg det ut som om själva det goda mänskliga livet hade blivit otrött och grymt. ”Så är det häri världen! Bara försåt och osäkerhet”, säger den fattige bokhållaren till skökan

Agda i skådespelet.

Miljontals människor i vår tid har upplevt det samma. Krig och elände har svept fram över dittills trygga byar och fredliga familjer – oförklarliga förändringar av tillvaron för dem som inte haft möjlighet att se kraftspelet bakom ödets slag.

Vad var det nu som hände här i Norden på Gustav Vasas tid? Var det bara fråga om kontroverser mellan kungen och dalkarlarna? Bundsförvanter ena stunden och fiender nästa? I grunden ett moraliskt problem?

Låt oss se de stora dragen.

Det pågick en bitter kamp på liv och död över herraväldet över handeln här i Norden. Gustav Vasa och dalkarlarna var bara brickor i detta kraftspel, men svårhanterliga brickor.

Handeln på Norden hade i århundraden behärskats av några köpmannafamiljer i Lybeck. De blev bländande rika och finansiellt mäktiga genom att exportera det fattiga Nordens koppar, järn, smör och skinn till Västeuropa.

Men vid denna tiden började Västeuropas köpmän själva uppträda i Östersjöområdet och deras konkurrens blev fruktansvärd för lybeckarna. De hade en enorm finansiell styrka, rika genom att exploatera ett stort proletariet av klädesvävare. Här borta i Flandern och Holland låg Europas största städer, här var kejsaren – Karl V – född och fostrad. Han var tidens supermakt, i förbund med påven och i hans rike gick solen aldrig ned – men Hollands städer var juvelerna i hans krona.

Hela Norden drogs in i denna ekonomiska kraftmätning – som på 1600 talet skulle sluta med holländernas totala triumf över lybeckarna.

Det gick som alltid: Norden blev splittrat. En del höll på sina gamla affärsförbindelser i Lybeck. Så gjorde bergsmännen i Dalarna, där några få familjer blivit rika på leveranserna till Lybeck. Rikast av alla var Måns Nilsson i Aspeboda, Dalarnas okrönte hövding. Andra såg i holländernas uppträdande i Östersjön en chans att befria sig från lybeckarnas handelsmonopol.

Till dessa hörde danske kungen Kristian II, svåger till kejsaren. Han tog holländska rådgivare, fick stöd i de danska städerna i sin anti-lybska politik och ville ena hela Norden i en union, som skulle kunna uppträda med kraft mot Lybeck. Han lyckades knäcka svenskarnas motstånd mot denna idé, avrätta de Lybeckvänliga svenska herrarna och köpmännen i Stockholms blodbad och därmed ena Norden.

Detta är bakgrunden. Det stora mönstret. Här agerade krafter som låg skyhögt över nordbornas sociala horisont. Köpmanshusen i väst och i Lybeck, kejsare och furstar i bländande lyx och makt kämpade om den ekonomiska hegemonien

i Norden.

För Lybeck var det livsviktigt att krossa den nordiska unionen, som favoriserade holländarna.

Det är här Gustav Vasa kommer in i bilden.

Lybeckarna arbetade som USA och CIA gör i dag: man ordnade blockader, uppror och kupper mot regimer som stod dem i vägen. De lyckades få tag i en emigrant, som rymt från ett av unionens fängelser, adelsmannen Gustav Vasa, smuggla in honom i Sverige, sätta honom i kontakt med sina affärsvänner bergsmännen i Dalarna, förse honom med ammunition och vapen, och han lyckades genomföra ett uppror, som bröt sönder unionen. Även i Danmark fick de i gång ett uppror och den hollandsvänlige och borgarevänlige Kristian II fördrevs av den danska adeln.

Lybeckarna hade lyckats. Men Gustav Vasa fick betala. Han nödgades ge lybeckarna ensamrätt till all handel på Sverige, holländarna utstängdes och svenska skeppare och köpmän förbjöds fara västerut med sina varor. Vartenda kolvöre Gustav Vasa fått av lybeckarna till vapen och utrustning måste han därtill förbinda sig att betala tillbaka.

Det är i denna situation som Strindbergs pjäs börjar.

Kungen tvangs ta kyrkornas silver och klockor för att kunna betala skulden till Lybeck. Indrivare av fordringarna var Herman Israel. Men en del av de skatter som Gustav Vasa fick in använde han till hemliga rustningar – mot Ly-

beck. Även han upptäckte tämligen snart att han måste göra sig av med lybeckarnas handelsmonopol, som innebar en kolonial utsugning av Sverige.

Mot överenskommelsen med Lybeck släppte han in holländarna, som sålde billigare och köpte till bättre priser. Han lade om sin politik. ”då tog en ond ande vid Vasa och nu ville han beträda en ny väg”, låter Strindberg Herman Israel berätta för sin son.

Men nu bröt helvetet löst för Gustav Vasa. Nu satte lybeckarna in sin CIA politik mot honom. Han skulle bort till varje pris liksom Allende från Chile. Handelsblockader, mutor, mord, uppror – det är imperialisternas väg. Nu började alltså för Gustav Vasa förräderiernas, attentats och upprorens tid. Samma mönster som CIA använder.

Missnöje fanns det i landet. Gustav Vasa drev in skatter effektivare än vad man var van vid. Han hade kört ut biskoparna ur deras borgar och munkarna ur deras kloster. Han tog kyrkornas silver och klockor. Han favoriserade den nya läran – den lutherska – som satte fursten i stället för påven som kyrkans herre. I missnöjet över dessa krafttag såg lybeckarna sin chans.

Praktiskt taget var det ständiga uppror, alltid någonstades i landet 1525-1532. ”Peder Sunnävaders och mästern Knuts uppror”, ”Daljunkerns uppror”, ”Västgötaherrarnas uppror” och ”Klockupproret”. Och så attentatförsök, bland annat av Gorius Holst. Trådarna gick till Lybeck och dessas svenska affärsvänner, bland annat bergsmännen i Dalarna.

All den här oron ledde till att Gustav Vasa alltmer tydde sig till en väpnad statsmakt, ett system av fogdar, sekreterare och ständigt väpnade styrkor, till en fursteideologi ”av Guds nåde” allt importerat idégods från de protestantiska tyska furstestaterna. Till och med Gustav Vasas förtrogne, reformatorn Olaus Petri, opponerade sig offentligt mot denna utveckling och blev följaktligen dömd till döden – dock snart benådad – ty mot Guds utvalde furste fick ingen sätta sig upp i en brydsam tid.

Till slut gjorde också smålandsbönderna uppror, ”Dackefejden”, en provinsiell reaktion mot den aldrig mätta centralmakten, ett uppror som skakade Gustav Vasas ställning. Det är tydligt att Dacke var en av Lybecks agenter men han spelade även med andra kort, stimulerad av de svenska emigranterna, bland vilka befann sig

sonen till Måns Nilsson i Aspeboda.

Gustav Vasas regim befann sig i kris. Men han blev inte dödad som Allende eller fördriven som en gång Paul Kruger. Han bemästrade krisen som Castro, som Ho Chi Minh och de röda Khmererna. Men regimer i kris nödgas ofta bli hårda regimer och Gustav Vasas undgick inte detta öde.

Historien skall lära oss att se upp med kraftspelet i vår egen tid. Man söker skrämja oss med visioner om överbefolkning och världssvält, om miljöförstöring och energibrist liksom man förr skrämde med domen på Yttersta Dagen. Detta för att vi skall glömma att den aktuella faran är imperialisternas rustningar och cyniska pokerspel om folkens öde.

Texten är hämtad ur
Per Nyström
I folkets tjänst
Ordfront förlag, 1983

Per Nyström (1905-1993) var historiker, journalist och socialdemokratisk politiker. Bland hans många verk kan nämnas avhandlingen *Stadsindustrins arbetare före 1800-talet* och antologierna *Folkets tjänst* och *Historia och biografi* vilka ger en god inblick i hans författarskap.

Stöd röda rummet

Postgiro 13 04 07 - 0